

ЦРНОГОРСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ
ГЛАСНИК ОДЈЕЉЕЊА УМЈЕТНОСТИ, 30, 2012.

ЧЕРНОГОРСКАЈА АКАДЕМИЈА НАУК И ИСКУССВ
ГЛАСНИК ОТДЕЛЕНИЯ ИСКУССТВ, 30, 2012.

THE MONTENEGRIN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GLASNIK OF THE SECTION OF ARTS, 30, 2012.

UDK 821.163.4.09 Љубиша С. М.

Радомир В. ИВАНОВИЋ*

КЊИЖЕВНОНАУЧНЕ МОНОГРАФИЈЕ О ДЈЕЛУ
СТЕФАНА МИТРОВА ЉУБИШЕ
(Прилог књижевној аксиологији)

Перу П. Бедовићу

*Ријечи треба мјерити, а не бројати...
Мјером мјерити, а цијеном цијенити.*

Апстракт: Након четрнаест и по деценија постојања љубишологије као дисциплине науке о књижевности (1867–2011) аутор овога огледа је настојао да укратко сумира домете *монографија* из области науке о књижевности (Т. С. Виловског, Б. Пејовића, Н. Вуковића, Р. Ротковића и Ђ. Пејановића), потом из науке о језику (М. Јовановића, М. Тепавчевић и Ј. И. Раздобудко-Човић), као и десетине *расправа* које се издвајају у последњих неколико деценија (Ђ. Керблера, М. Никчевића, И. Т. Калуђеровића и В. Церовића). Први дио рада – „Проблеми књижевнаучне терминологије и типологије” посвећен је примијењеној, а други – „Идеографска чворишта као изазов науци о књижевности” теоријској равни расправе.

Кључне ријечи: критика, историја, теорија, естетика, етика, поетика, филозофија, психологија и умјетност.

ПРОБЛЕМИ КЊИЖЕВНОНАУЧНЕ
ТЕРМИНОЛОГИЈЕ И ТИПОЛОГИЈЕ
(Примијењена раван)

Објављена у два издања (ћириличном и латиничном), историјска поема *Бој на Вису* (Загреб, 1866) Стефана Митрова Љубише

* Дописни члан ЦАНУ

(1822–1878) изазвала је интересовање двају познатих научника тога времена – Стојана Новаковића, у писму Валтазару Богишићу, и Ватрослава Јагића, у *Кратком пријегледу хрватско-српске књижевности од посљедње двије-три године* (1866). Истим поводом огласио се Миховил Павлиновић у „Прилогу уз Народни лист” (бр. 15, 20. II 1867), започевши вишедеценијски развој књижевне критике, особито онај тип који теоретичари убрајају у афирмативну критику. „Велики догађаји порађају велике мисли, пише између осталог Павлиновић. Дај ми Маратона, дат ћу ти Ескила. Љетошњи бој под Висом, за нас је у Далмацији велики догађај ... Нетом аустријско-талијански рат букну, на кршу будљанскога приморја Љубиша је своју сабљу припасао, те под заставу окупио своје приморце, да стану проти злотвору, који би се усудио поганити народно земљиште. Бог и срећа од Бога сломи туђина горостаса насред морске пучине и одалечи га од наше миле домовине. Наш Стефо, привјесив јуначку сабљу о клин, лати се своје гусле те испјева пјесму каква јунацима доликује”.

Развој књижевне критике током протеклих четрнаест и по деценија (1867–2011) свједочи о непрекидној промјени односа продукционог и рецептивног модела, с једне, док с друге стране свједочи о непрекидном „приливу знања”, који је започет коришћењем филолошке и позитивистичке критике, настављен развојем социолошке и психолошке, а завршен развојем феноменолошке, структуралистичке и постмодернистичке, при чему се термин *критика* у посљедњим деценијама употребљава двојако: као „чврсти термин”, што значи да се критика разматра само као једна од дисциплина науке о књижевности, или као „термин-индикатор”, што значи да се користи као композитни појам који се не односи само на науку о књижевности (теорију, историју и критику) него и на читав низ сродних или разнородних дисциплина које су шириле поља научности овом виду обликовања стварности.¹ То практично значи да се *критика*

¹ Указујући на значај интеракције стваралаца, с једне, и мислилаца, с друге стране, Славко Леовац у одјелку „Песничка поетика” набраја читав низ задатака које књижевна критика мора да оствари:

„Критика треба да тежи ка потпунијем разумевању делотворне, а не само експлицитне поетике, да би тако могла да обухвати и да критички вреднује песничко твораштво. Управо у тим тачкама на најбољи начин могу да се сусретну песник и његов критичар: у тумачењима песникове имплицитне и, потом, целе, интегралне поетике. Експлицитна поетика нас уводи у тумачење имплицитне

као композитни појам у подједнакој мјери користи како у супстанцијалној тако и у релацијској теорији, при чему је једна врста ближа књижевној умјетности (теорији тумачења, на примјер), док је друга врста ближа науци о књижевности (теорији сазнања, на примјер).²

Настојећи да на почетку расправе допринесемо „разбистравању појмова”, с обзиром на то да наука о књижевности константно настоји да повећа сопствене „критеријуме ефикасности”, навели бисмо податак да различити аналитичари не само што сложено и богато Љубишино књижевно дјело тумаче на различите начине него исте критеријуме примјењују на хронолошку и типолошку подјелу, не аргументујући у довољној мјери диобне критеријуме и критеристику.³ У монографији *Књижевно дјело Стефана Митрова Љубише* (Сарајево, 1977), уводном одјелку – „Критика о Љубишином дјелу” (стр. 9–17) Божидар Пејовић се залаже за четири „круга дијалектички сучељених критичарских процјена”: први обухвата махом краће критичке написе у периоду од 1875. до 1878; други је посвећен значајним критичким прилозима Адолфа Вебера и Стијепа Кастрепелија, који анализира приповједачки првјенац *Приповијести црногорске и приморске* (Дубровник, 1875); трећи обухвата вехементно

поетике, а ова је каткад или често Архимедова полука за потпуну критику, коју иначе започиње и некада развија песник, а онда свестраније развија и довршава аутентични критичар” (стр. 75).

² Анализирану тематику и проблематику детаљније смо обрадили у двијема студијама посвећеним критичком опусу Славка Леовца. Прва је посвећена *монографијама* – „О односу поетике и ноетике (Интерпретативни модели у монографијама о српским писцима XX вијека)”, објављена у књизи *Искусвени кругови* (Нови Сад – Подгорица, 2002, стр. 237–263), а друга књигама *студија и огледа* – „Књижевна критика као десета муза” (Књижевнаучна мисао Славка Леовца), објављена у књизи *Књижевна критика као десета муза* (Нови Сад, 2007, стр. 211–235). Као што смо и раније тврдили, Леовац је свесрдно пригрлио *стваралачку критику*, чији је зачетник Исидора Секулић, а истомишљеници Бранко Лазаревић, Меша Селимовић и многи други.

³ Више о томе у за сада необјављеним радовима – „Естетички и поетички проблеми и апорије у савременој науци о књижевности (Прилог научној методологији)”, који ће бити објављен у „Гласнику САНУ” (Београд, бр. 29, 2011) и – „Књижевнаучна опредјељења Георгија Сталева Поповског (прилог научној методологији)”, који ће бити објављен у посебном зборнику радова Филолошког факултета „Блаже Конески” (Скопје, 2011). Посебну пажњу у првом прилогу посветили смо „приливу знања” у науци о књижевности, а у другом интеракцији *књижевне мисли и критичке мисли*. Упутно је видјети нашу студију „Историја критике као историја идеја”, објављену у књизи *Критика критике* (Нови Сад, 2010, стр. 9–28).

вођену полемику критичара-заговорника афирмативне и негативне критике (репрезентативне су полемике које воде Марко Цар и Велимир Живојиновић са Јованом Скерлићем, који је и постхумно испаштао учињене критичарске гријехе); док се четврти круг односи на савремену критику, која је лишена полемичких страсти, што значи да је много ближа објективном вредновању и превредновању не само Љубишиног белетристичког дјела него истовремено и свих судова и мишљења изречених поводом тога дјела.⁴

У специјалистички рађеној критичкој монографији *Љубишино дјело у свјетлу књижевне критике и историје књижевности* (Подгорица, 1996) Ђуро Пејановић је преглед критике посвећене овом писцу подијелио у осам цјелина, увиђајући међусобне сродности и разнородности критичких и књижевно-историјских поступака: I „Љубишино дјело у свом времену” (М. Павлиновић, Л. Томановић, А. Шеноа, И. А. Казначић, И. Милчетић, С. Вуловић), II „Критика о Љубиши прије Скерлића” (А. Вебер, С. Кастрепели, Љ. Јовановић, М. Цар, Љ. Недић, Т. С. Вилковски), III „Јован Скерлић о Љубиши” (Пејановић показује традиционални респект према Скерлићевим погрешним судовима, мишљењима и оцјенама), IV „Критика и написи између Првог и Другог свјетског рата” (М. Цар и В. Живојиновић), V „Критика и написи послје другог свјетског рата” (В. Латковић, В. Глигорић, И. Секулић и други), VI глава је посвећена зборнику радова Црногорске академије наука и умјетности (Подгорица – Будва, 1976), VII двјема монографијама: Б. Пејовића – *Књижевно дјело Стефана Митрова Љубише* (Сарајево, 1977) и Н. Вуковића – *Приповиједање као опсесија* (Цетиње, 1988) и VIII „Написи и студије у осамдесетим годинама” (Д. Живковић, Љ. Зуковић, М. Никчевић, Р. Ротковић и други).

⁴ Многе од неопходних идеја-водиља пронашли смо у књигама посвећеним природи књижевне критике: Е. Д. Хирш *Начела тумачења*, Пол де Ман *Проблеми модерне критике*, М. Кригер *Теорија критике* и другим. Противећи се критичкој методолатрији, Хирш закључује: „Књижевна дела су довољно разнолика, а људски циљеви довољно разноврсни да је непаметно и јалово ограничавати модалитете критике на било који начин”.

Такође су нам од велике користи биле истородне књиге: А. А. Ричардс *Начела нове критике*, Џ. К. Ренсом *Нова критика*, Нортроп Фрај *Анатомија критике*, Рене Велек *Критички појмови*, у страном, као и: Никола Кољевић *Теоријски основи нове критике*, Светозар Петровић *Природа критике* и Предраг Палавстра *Историја српске књижевне критике* (2008), у домаћој литератури.

Користећи Љубишин *Животопис* (Беч, 1878), анотативне библиографије Мира Лукетића (1988) и Мирјане Брковић (2000), као и одређен број ријешених псеудонима у периодици, ми смо се у поетолошкој монографији *Самописи и казалице Стефана Митрова Љубише* (Нови Сад, 2000), у одјељку „Допринос књижевном развоју (Књижевнонаучна мисао о Љубишином дјелу)”, стр. 110–136, бавили априорно одабраним циљевима: а) психологијом и филозофијом стваралаштва (подијеливши укупно Љубишино бављење књижевним радом на двије фазе: I – 1845–1868. и II – 1868–1878; б) потом смо сасвим прецизно генолошки дефинисали његове наративне прозе (*кратке приче* су – „Крађа”, „Безимена” и „Грабеж дјевојачки”; *новела* је „Крађа и прекрађа звона”; *приповијетке* су – „Шћепан Мали”, „Продаја патријара Бркића”, „Кањош Мацедонових”, „Горде или како Црногорска љуби” и „Поп Андоровић, нови Обилић”), док је „Скочићевојка” *повијест у ужем*, а „Проклети Кам” *повијест у ширем смислу* узето; в) да бисмо, на крају, предложили хронолошку подјелу (I – 1867–1900; II – 1901–1918; III – међуратни период (1919–1944); IV – поратни период (1945–2000) и V – нововјековни период (2001–2011)).

Како је, због концепције поетолошке монографије изостала типолошка подјела, то бисмо овом приликом, усмјерени реториком наслова научног скупа по позиву,⁵ хтјели да посебну пажњу посветимо најзначајнијим књижевнонаучним и књижевнојезичким монографијама и расправама, уз напомену да управо у типолошкој подјели и генолошким одредницама у највећој мјери егзистира „збрка термина”. Избјегавајући, колико је то могуће, „саморазумљива полазишта” или „природну залеђину разумијевања”, о којима занимљиво пише Карл Р. Попер у књигама *Логика научних открића* и *Објективно сазнање*, најприје бисмо се сложили са ауторовим ста-

⁵ Рад је први пут саопштен на научном скупу „Књижевна критика о дјелу Стефана Митрова Љубише, који су заједнички организовали: Удружење Паштровића „Дробни пијесак” из Београда, Спомен-дом „Црвена комуна” из Петровца на Мору и Спомен-дом „Стефан Митров Љубиша” из Будве. Одржан је у Петровцу на Мору (6. VIII 2011), а у раду су учествовали – Ненад Вуковић, Душан Ичевић, Соња Томовић-Шундић, Луција Ђурашковић, Зора Јестровић, Божена Јелушић, Ана М. Зечевић, Мила Медиговић-Стефановић и Р. В. Ивановић).

Четири мјесеца раније (у Београду, 5. IV 2011) одржан је лингвистички научни скуп „Паштровићи – говорни и писани језик”, у чијем раду су учествовали: Бранислав Остојић, Миодраг Јовановић, Милош Ковачевић, Мато Пижурица, Живојин Станојичић, Михаило Шћепановић и М. Медиговић-Стефановић.

новиштем да „раст свег сазнања састоји се у модификацији претходних сазнања”, а одмах потом констатовали да ни сâми монографи нијесу довољно пажње поклањали наратолошкој и, нарочито, генолошкој дистинкцији термина *монографија* и *расправа*, који веома често и сасвим погрешно замјењују термином *студија*, као хибридним термином.

У *Речнику књижевних термина* (Београд, 1985) *монографија* је недозвољено, готово лаконски поједностављено представљена као: „Исцрпно научно-истраживачко дело о појединим проблемима, личностима или предметима. Монографију одликује усредсређеност на најесенцијалније видове предмета” (стр. 451). Очигледно, одредница не располаже неопходним квалитативним и квантитативним критеријумима. О томе шта подразумевамо под овим термином опширно смо и систематично писали у студији „О односу поетике и ноетике (Интерпретативни модели у монографијама о српским писцима XX вијека)”, објављеној у нашој књизи *Искусвени кругови* („Змај”, Нови Сад, 2002, стр. 237–263). У зависности од тога да ли је одређена монографија настајала по априорно одабраној конструкционој и композиционој шеми или није, утврдили смо три врсте монографске кохеренције, од којих зависе начини на које се остварује априорно одабрани циљ или систем циљева:

– Први тип указује на непостојање априорне концепције о којој је ријеч, јер је монографија настајала спорадично и мозаично, у зависности од ауторових интелектуалних и креативних интересовања. Наиме, у овом типу ради се о веома слабом степену кохеренције премиса конструкционе и композиционе шеме, упркос томе што је посвећена само *једном* писцу, процесу или проблему. Слаб степен кохеренције огледа се, између осталог, и у разматрању односа *системског* и *проблемског*, при чему се прва категорија неријетко заоставља у корист друге.

– Други тип посједује евидентно повећан степен конструкционе и композиционе кохеренције, али се међу цјелинама монографије осјећа недостатак „везивног ткива” (*Bindenmaterial*), а понекад се недоследност у примјени најчешће увиђа анализом стваралачких проседеа. Најтеже је, без сумње, објаснити инфилтрирање дјелова који по својој природи не припадају овом типу монографије, упркос чињеници да доносе велики број информација о добу, писцу и његовом дјелу и да могу корисно послужити у праћењу књи-

жевног развоја, било у контексту националне било наднационалне књижевности.

– Трећи тип у потпуности испуњава све строге захтјеве савремене науке о књижевности, било да изражава „вољу жанра” било „вољу аутора”, јер тако наглашен степен кохерентности у великој мјери помаже не само тумачењу и разумијевању егзистенцијалне визије, а у њеним оквирима и стваралачке визије, него истовремено и дефинисању стилских формација којима припада, као што је, на примјер, *интегрални реализам!* У трећем типу остварен је велики број научних открића, хармонизована су знања и умијења, а показана су у најљепшем свјетлу ауторова егзистенцијална, интелектуална, креативна и интуитивна опредјељења (видна у анализи интенционалног и лингвистичког лука сваке аутентичне монографије).

У примијењеној равни анализе потребно је указати на типолошку припадност седам монографија посвећених Љубишином дјелу:

1 – Најстарија по постанку је аутобиографско-мемоарска монографија Тодора Стефановића Виловског *Стјепан Митров Љубиша (Утисци и успомене)*, Котор, 1908, стр. 121. Због слабо наглашене композиционе и конструкционе кохерентности, она припада првом типу, уз напомену да савремени теоретичари књижевности чистом фикцијском прозом сматрају само *аутобиографију* и *мемоаре*, док се сродне врсте и жанрови (*биографија*, *љетопис/хроника*, *дневник*, *дневнички запис* и друге врсте сродних записа) налазе на граници фикцијске и нефикцијске прозе, а то значи да је веома тешко прецизно одвојити чисто књижевну од некњижевне форме.

2 – Слиједи тип књижевно-историјске монографије Божидара Пејовића *Књижевно дјело Стефана Митрова Љубише* (Сарајево, 1977, стр. 246), која је рађена у периоду од 1967. до 1972. године, и у коју је аутор уложио максимум труда, знања и умјења, што доприноси коначној оцјени – сврставању у репрезентативна дјела ове провенијенције. Подијељена у три волуминозна дјела (први је посвећен критици Љубишиног дјела, други *Приповијестима црногорским и приморским*, а трећи фрагментарној прози *Причања Вука Дојчевића*) Пејовићева монографија је у очекиваној мјери испунила гадамеровски схваћен „хоризонт очекивања” и постала незаобилазно аналитичко свједочанство о Љубишином дјелу. Њу, прије свега осталог карактеришу: *обухватност*, *поузданост*, *иновантност*, *полемичност* и *одрживост* великог броја оцјена, судова и мишљења.

3 – У методолошком смислу посматрана, културно-историјска монографија Радослава Ротковића *Трагајући за Љубишом* (Београд, 1982, стр. 257) сасвим је различита од претходног типа. Она је изувише фрагментизована, јер је обухватила енормно велики број научних дисциплина (од историје и идеологије, преко културе и проsvјете, до науке о књижевности и науке о језику). Њене основне вредноте састоје се у релативно великом броју архивских и других открића, којима су исправљене бројне књижевнонаучне заблуде, посебно уколико се узму у обзир цитати, илустрације и документа која без посредника рестаурирају атмосферу Љубишиног доба (то значи да се монограф истовремено бавио и дијахроном и синхроном равни истраживања).⁶

4 – У настојању да на иновантан начин приступи тумачењу и разумијевању Љубишиног приповједачког умијећа, Ново Вуковић, као заговорник француске структуралистичке школе, дуго, темељно и досљедно анализира Љубишину фрагментарну прозу *Причања Вука Дојчевића* (Цетиње, 1980), показујући све предности модерних над традиционалним аналитичким поступцима. У својој врсти, Вуковићева монографија може се узети као узорно дјело, најприје због тога што је аутор највише пажње посветио пишевој „језичкој фантазији”, „депоима вербалне енергије”, односно конкретној и латентној енергији поетског говора, те се стиче утисак да читајући Љубишина дјела присуствујемо „новом рађању језика”, како каже монограф.⁷

Истоврсна је и друга Вуковићева монографија *Приповијетке Стефана Митрова Љубише* (Београд, 1985), у којој, истина, аутор

⁶ Када је у питању методологија књижевнонаучног истраживања радозналост читаоца, упућујемо на три значајне књиге Ханс Георг Гадамер *Истина и легенда* (1978), Паул Фајерабенд *Против методе* (1987) и Милослав Шутић *Трагање за методом* (2010), у којима су аутори посебну пажњу посветили односу дјелова и цјелине (тачније речено – парцијалној и интегралној слици свијета, па и слици свијета у књижевној умјетности).

⁷ О Вуковићевом доприносу љубишологији писали смо у студији „Првоименовање ствари и рађање језика”, објављеној у нашој књизи *Стварање и сазнање* (Нови Сад, 2006, стр. 254–280), коју смо подијелили на три цјелине. Књигу разговора са Вуковићем – *Висови Нова Вуковића* (2002) и посљедњу за живота издану књигу *Девета соба* (2001) сматрамо аманетним текстовима и користимо их као „шифре тумачења”, с обзиром на то да су у њима саопштена многа идеографска и парадигматска чворишта. Од посебног су интереса они пасуси који су посвећени језику, говору и мишљењу, јер управо у њима Вуковић проналази најважније „естетске суштине”, особито када се ради о примјерима флуидних значења (односно о процесу опализације или опалисценције).

није досегао ниво претходне монографије, али је саопштио обиље опсервација, судова, мишљења и оцјена које су у свему прихватљиве у показивању међусобне кореспонденције књижевне и критичке мисли.

5 – Ради потпуности информација о монографијама и расправама посвећеним Љубишином дјелу, споменућемо и нашу естетичку и поетолошку монографију *Самописи и казалице Стефана Митрова Љубише* (Нови Сад, 2000, стр. 192), чије је друго издање *Стефан Митров Љубиша* (Нови Сад – Бијело Поље, 2003, стр. 200) обogaћено иновативном студијом „Дуго трајање’ као ознака медитеранског ареала (Конструкција догађаја и реконструкција приче о Љубишиној наративној прози)”, стр. 157–188, у којој су аналитички поступци посвећени проблемима психологије стварања, периодизације, фолклористике, компаратистике, наратологије и генологије.

6 – Већ смо имали прилике да истакнемо домете и падове књижевно-критичке монографије Ђура Пејановића *Љубишино дјело у свјетлу књижевне критике и историје књижевности* (Подгорица, 1996, стр. 186), у којој аутор омогућава полемику у више књижевнонаучних области (а највише у сфери естетике, поетике и критике). Пејановићу се мора убројати у заслуге темељно истраживање грађе, систематизације и повремено наглашени полемички тон, али му се може оправдано замјерити што је највећи дио монографије рађен само интерпретативном методом, која оставља по страни друге врсте метода (аналитички, синтетички, логички, интуитивни и други).

Мада се не налазе у средишту нашег интересовања, неопходно је да као трећу групу монографија, генолошки прецизно дефинисаних већ сâмом реториком наслова, споменемо као неопходне дјелове промишљања о Љубишиној умјетности, посебно у оним дисциплинама науке о језику које видно обogaћују гранична подручја двију наука (као што је стилистика, на примјер). Уједно, ради се о веома савјесно урађеним и волуминозним монографијама, о чему свједоче књиге Миодрага Јовановића *Говор Пашировића* (Подгорица, 2005, стр. 536) и Миодарке Тепавчевић *Језик Стефана Митрова Љубише* (Подгорица, 2010, стр. 588). Њима се могу придружити двије специјалистичке лингвистичке монографије Ларисе Ивановне Раздобудко-Човић – *Љубишина „Бисерница” (Пословице и мудре изреке у Љубишином дјелу)*, Будва, 2003, и – *Стилски ефекти Стефана Митрова Љубише (Фразеологизми, паремије, поредбене конструкције и па-*

ремијски блокови у Љубишиној наративној прози), Нови Сад, 2004, стр. 260, које смо пропратили одговарајућим поговорима.⁸

Терминолошка збрка о којој смо говорили на почетку овога рада, у још већој мјери огледа се у неколико расправа посвећених анализи Љубишиних дјела. Иако оне, само привидно, излазе из оквира насловом обухваћене тематике и проблематике, споменућемо само оне најпознатије, које заслужују посебну анализу, и када је у питању хронолошка и када је у питању типолошка подјела. У *Речнику књижевних термина* генолошка одредница *расправа* је много прихватљивије, прецизније и потпуније дефинисана: „Врста научне прозе. Има за циљ да докаже исправност или неисправност одређеног тврђења, да саопшти нове идеје и истине о предмету који расправља, да истакне нове односе или чињенице” (стр. 628–629). Уопштено говорећи, генолошке одреднице *повијест* (у белетристици) и *расправа* (у науци о књижевности) у подједнакој мјери доприносе терминолошкој збрци, самим тим што су у посљедње три деценије енорно развијане *нартологија* и *генологија*,⁹ али, насупротив очекивањима, њихови резултати остају и даље изван примарних интересовања научника који се баве књижевном умјетношћу:

– Прва је биографско-филолошка расправа Ђура Керблера *Стефан Митров Љубиша и његова околина (Ситнији прилози за познавање његова живота и рада)*, „Рад”, ЈАЗУ, Загреб, књ. 229, 1924, стр. 88, у којој су од посебног значаја свједочења савременика, учесника и интерпретатора догађаја и процеса о којима је ријеч.

⁸ Првој књизи написали смо поговор – „Допринос компаративном проучавању предајних облика (Пословице и мудре изреке у Љубишином дјелу)”, стр. 166–177, као и другој књизи – „Кључар од језика” (фразеологизми, паремије, поредбене конструкције и паремијски блокови у Љубишиној наративној прози), стр. 234–246. Ауторка често и радо истиче своје узоре у овој врсти дјелатности: Вука Стефановића Карацића и Владимира Ивановича Даља, као и своје непосредне претходнике: Ирину Владимировну Арбузову и Петра Андрејевича Дмитријева.

⁹ Исцрпљивање започете проблематике немогуће је уколико се Љубишино дјело не посматра у контексту времена у коме је настало, с обзиром на то да је оно истовремено и творац и творевина Духа епохе. Тим проблемским кругом бавили смо се различитим интензитетом у монографијама – *Реторика човјечности (Морфологија и семантика дјела Марка Миљанова Поповића)*, Нови Сад – Подгорица, 1993, *Дар и надахнуће (Књижевно дјело Николе Првог Петровића Његоша)*, Подгорица-Цетиње, 1997, *Његошева психологија и филозофија стварања* (Нови Сад, 1997) и *Његошева естетика и поетика* (Нови Сад, 2002).

– Друга и трећа су поетолошки дефинисане као компаратистичке расправе, дјело истрајног аутора Милорада Никчевића, посебно заслужног колико у сфери његошологије толико и у сфери љубишологије. Дјелови његове расправе, мозаично склопљене, објављивани су као тематски блокови најприје у књизи *Трансформације и структуре* (Загреб, 1982) и *Идеје и паралеле* (Осијек, 1984). У њима се бавио поређењем Његошевог и Љубишиног дјела питањима оригиналности, утицаја, дотицаја и подстицаја, инспиративним исходштима и књижевно-критичким сучељавањима.¹⁰

– Четврта расправа рађена је искључиво традиционалном књижевноисторијском методом. Она припада Ивану Т. Калуђеровићу – *Стефан Митров Љубиша: Причања Вука Дојчевића; Вук Дојчевић – ипак, није историјска личност*, Београд, 1992. стр. 77, у којој се аутор служи историјским, архивским и публицистичким изворима не само из Љубишина времена него и неколико вјекова раније.

– Када је у питању генолошко дефинисање књиге Вука Церовића „Причања Вука Дојчевића” *Стефана Митрова Љубише* (Подгорица, 2000), највише пажње потребно је посветити односу квалитативних и квантитативних критеријума. Судаћи по првима, она се може доминантним значењима уврстити у *расправу*, а судаћи по другима у *монографију* (садржи 143 стр.), али без обзира на то што се налази у граничном подручју двију врста, она је остала без очекиваног одјека у рецептивном моделу. Међутим, и овим поводом и без њега, можемо закључити да су све врсте *монографија* и *расправа* на својеврстан начин доприносиле обнављању аналитичког и читалачког интересовања за Љубишину наративну прозу, а сâмим тим и да су посредно и непосредно доприносиле ситуирању Љубишиног дјела у развој књижевности и науке о књижевности.

¹⁰ У већ поменутој монографији о С. М. Љубиши (2000), као и у другим књигама сродне провенијенције (о Славку Јаневском, I-II, Владану Десници, Иву Андрићу, Умберту Еку, Габријелу Гарсији Маркесу и Михаилу А. Шолохову) подробно смо генолошки дефинисали сљедеће одреднице: *елементарну секвенцу, анегдоту, кратку кратку причу, кратку причу, новелу, приповијетку, повијест и роман*, као и књижевнонаучне одреднице: *осврт, приказ, есеј, студија, расправа и монографија*, о којима занимљиво пишу теоретичари жанра (М. М. Бахтин, С. С. Аверинцев, К. Гиљен и други).

ИДЕОГРАФСКА ЧВОРИШТА КАО ИЗАЗОВ
 НАУЦИ О КЊИЖЕВНОСТИ
 (Теоријска равн)

За разлику од првог дијела рада, у коме смо се махом бавили проучавањем синтагматских оса Љубишиног књижевног дјела, у овом дијелу ћемо се позабавити проучавањем парадигматских оса, прецизније речено – проучавањем пет идеографских чворишта која увелико доприносе „разбистравању појмова” и стицању објективније слике свијета о добу, дјелу и писцу: а) однос историографије и књижевне историје; б) однос наративне и скриптивне културе, в) проблеми разграничења романтизма и реализма; г) однос фолклорне и умјетничке имагинације и д) могућности иновације и модернизације примијењених аналитичких модела у науци о књижевности. Током вишедеценијског проучавања (1845–2011) дошло је до видне промјене међусобних односа историјског, друштвеног, културног и умјетничког поретка. Доста наивна увјерења да се *словесношћу* (у значењу које јој је придавао Ватрослав Јагић) могу битно промијенити сви потребни услови у борби за одбрану националног идентитета без посредника, свједоче о потпуном поуздању прегалаца, стваралаца и мислилаца у остварење идеала који су најчешће дефинисани као – *народни живот, народна свијест и народна енергија*, у егзистенцијалној, односно као *народна прича* или *прича живота*, у умјетничкој сфери, при чему је дјело Вука Стефановића Караџића служило као непревазиђени „учитељ енергије”.

И као предани поштовалац вуковске традиције и као поштовалац и зналац латинске и италијанске историје, културе и умјетности, С. М. Љубиша је од почетка до краја стваралаштва (1845–1878) руковођен древни начелом – „*Historia et philologia in acta*”, будући да је природним и логичким сматрао сједињавање свих врста дјелатности у материјалној и духовној култури. О томе свједочи његов почетни и почетнички историјско-етнографско-географски спис „Општество Паштровско у окружију Которском” (1845), у коме се истовремено послужио резултатима историографије, предајне културе и сопственим запажањима, настојећи да свој текст учини што информативнијим и занимљивијим (то му је успјело тек у литераризованом прилогу „Бока Которска”, 1871, и *Животопису*, 1878). Љубишино првотно свједочанство, међутим, захтијева додатну аргу-

ментацију, с обзиром на обиље Паштровских исправа сачуваних од половине XIV вијека до данас:

„Ово је општество кроз разна многа столетија многим различним владјетељима, привржено и подложено бивало, и под свима умјело је без оскврњенија своју народњу независимост одржати, своје сопствене законе и уредбе с којима се међу собом управљало, свето сачувати, и своје обичаје не погазити чак до скорашњи крвави времена, која су с почетком настојећега вијека ову част Европе несрећно осјетила била. Опште је припознато, да су Паштровићани и данас најбољи јунаци, у Боки; они су често с албанашким Турцима рат водили, но нису им се никад покорили” (књ. 3, стр. 127).¹¹

Љубишини биографи и пријатељи тврде да су писцу била позната дјела попут *Душановог законика*, *Цетињског љетописа*, Вукове *Црне Горе и Црногорци* (Штутгарт, 1837) и *Боке Которске* (Беч, 1849), дјела А. Којовића, а знатно доцније и дјела Валтазара Богишића *Зборник садашњих правних обичаја у Јужних Словена* (Загреб, 1974), као и дјела научника попут Ђура Даничића, Стојана Новаковића, Ватрослава Јагића, Светислава Вуловића и других. Бочно освјетљење на тематику о којој расправљамо омогућава дјело Ровинског *Черногория*, Сима Матавуља *Бока и Бокељи* (Нови Сад, 1883), Ј. Ердељановића *Етничко сродство Бокеља и Црно-*

¹¹ У вишедеценијском напредовању љубишологије несумњиву прекретницу представља издавање *Сабраних дјела Ст. М. Љубише (Критичко издање)*, у пет томова (Црногорска академија наука и умјетности – „Универзитетска ријеч” – Историјски архив Будве, Титоград-Никшић-Будва, 1988): Књигу прву – *Приповијести црногорске и приморске* (стр. 213) приредио је Ђуза Радовић; Књигу другу – *Причања Вука Дојчевића* (стр. 277) Ново Вуковић; Књигу трећу – *Бој на Вису. Преводи. Чланци. Говори* (страна 327) и Књигу четврту – *Писма* (стр. 220) Радослав Ротковић; Књигу пету – *Био-библиографија. Прилози* (стр. 207) Мирослав Лукетић.

Осим низа савјесно писаних предговора и поговора Љубишиним дјелима, од посебног су интереса зборници радова који су се јављали све чешће, почевши од тематског броја „Стварања” (12/1974), преко зборника *Стефан Митров Љубиша* (Титоград-Будва), 1976, тематског блока *Умјетност приповиједања Стефана Митрова Љубише (Наратолошки аспект)*, у књизи *Ноттаге Данилу Кишу (V)*, Будва, 1999, до зборника *Књижевно дјело Стефана Митрова Љубише – Ново читање* (Будва, 2000) и тематског блока *Фолклорни облици у дјелу Стефана Митрова Љубише*, објављеног у зборнику *Паштровићи (Историја. Култура. Природа)*, Петровац на Мору – Свети Стефан, 2001, стр. 7–103.

гораца (Београд, 1914) и Ј. Вукмановића *Папштровићи (Антрополого-ографско-етнолошка испитивања)*, Цетиње, 1960. Имајући у виду многа сазнања која Љубиши нијесу могла бити доступна, лако ћемо утврдити да су Љубишини судови и мишљења понекад недовољни, понекад дискутабилни, а понекад и нетачни (што је показано обилем сачуваних исправа у Папштровићима као и оних које се налазе у архивама Котора, Дубровника, Задра, Загреба, Трста, Венеције, Рима и Беча).¹²

Споменимо као илустрацију три издања исправа у релативно кратком временском раздобљу: *Папштровске исправе од XVI до XVI-II вијека, I* (Цетиње, 1959), које су приредили Иван Божић, Бранко Павићевић и Илија Синдик, *Папштровске исправе, II* (Будва, 1990), које су приредили Јован Бојовић, Мирослав Лукетић и Божидар Шекуларац и *Папштровске исправе, III* (Петровац на Мору, 1999), које је приредио Б. Шекуларац. Највиши допринос исправа видимо у њиховој аутентичности, као докумената о времену, али и у лексичком богатству којима је Љубиша директно или индиректно (користећи и народно предање) ширио духовне хоризонте и усавршавао приповједачко умијеће према постојећим узорима (преузетим из историографије и предања).¹³ Свим наведеним изворима Љубиша је инсистирао на *вјеродостојностима* извора које су нудили на-

¹² Да писац не спомиње случајно половину XIV вијека, показује исправа објављена у трећем тому *Папштровских исправа* (стр. 19–20), коју је издао Балша II (14. јуна 1389). Њена инвокација представља примјер високе реторичности који у преводу на савремени језик гласи:

„Да ест на знање свакоме човеку, који чује и види ово писмо, како ми, Балша господар от трећег дијела от Авлона и до Котора и от све Црне Горе до Деспотовине и Ерцеговине и приморја, и ја Балша ударих Дабајку Томићу сестричну моју ћер дука од Кроације, и дадоше Дабајку Томићу за жену, и ударих и дах му у дар село Грађане, и у село четири куће што се находе да му имају служити у вјечни вијек сасвијем познањем њему и његовијем посљедњијема” (стр. 19).

¹³ У занимљиво конципираној књизи *Теорија књижевне историје (Начела и парадигме)*, Београд, 2010, Клаус Улиг анализира програмски текст Т. С. Елиота „Традиција и индивидуални таленат” (1919) и наводи средишњи дио:

„Осећање историје присиљава човека да не пише прожет до сржи само својом генерацијом, већ са осећањем да читава европска литература почев од Хомера, и у оквиру ње читава литература његове сопствене земље, истовремено егзистирају и истовремено сачињавају један поредак. Такав историјски смисао, што значи смисао за ванвременско као и за временско, или за ванвременско и временско узето заједно, јесте оно што једног писца чини традиционалним. А то је у исти мах и оно што код писца побуђује најснажнију свест о његовом месту у времену, о његовој савремености” (стр. 29).

ука, предање и умјетничка имагинација, што је нарочитом снагом показано, искрено вјерујемо, у Љубишиној необјављеној и загубљеној *Историји Црне Горе*, о којој постоји довољан број валидних аргумената.

И сâм Љубиша истрајно и досљедно инсистира на идеографским чвориштима до којих му је посебно стало и уз чију помоћ се може прецизно утврдити каталог циљева или система циљева које књижевним дјелом жели да оствари. У првом реду то се односи на чување традиције, с обзиром на то да он облике предајне културе не доживљава само као продукте необуздане „народне фантазије” него и као провјерена и временом филтрирана „народна искуства и сазнања”. У предговору „Читаоцима!” приповједачког првјенца *Приповјести црногорске и приморске* он саопштава једно од стваралачких опредјељења у чију ефикасност и смисленост дубоко вјерује:

„Моја намјера је била, да овом радњом учувам неколико знаменитијех догођаја своје отаџбине, а узгред да опишем начин живљења, мишљења, разговора, напакон врлине и пороке својих земљака, пак све то да предам потомству онако како сам чуо и упамтио од старијег људи, јер видим да свагдан те ствари преображују и гину свешто је напреднији дотицај и поплавица туђинства” (књ. 1, стр. 35).

Као писац изразите стваралачке самосвијести и критичке свијести, Љубиша је у предговору искористио два позната топоса: „топос афектиране скромности” и „топос завођења читаоца”, јер се он *apriori* представља као историчар, етнолог, антрополог и фолклорист, а не као аутентични књижевни стваралац који је, рационално и интуитивно, осјетио новонастале потребе, путеве развоја српске књижевности, који је изградио сопствени литерарни стил и који представља освјежење, те није чудо што је видно утицао на знамените српске приповједаче (Сима Матавуља, Петра Кочића и Ива Андрића) и сâм стекавши ласкави епитет „Његош у прози”, а много доцније и епитет „мајстора-приповједача”. Имајући у виду специфичност Љубишиног поетског говора, Ново Вуковић исправно закључује: „Тај говор има нешто од архаичне патине својих давних узора”.¹⁴ Аутор је уочио скривене везе *митема*, као продукта фолклор-

¹⁴ Одређен број књига из наратологије, генологије и компаратистике незаобилазан је у вредновању и превредновању књижевнаучних домета. Такве су

не имагинације, и *поетема*, као продукта умјетничке имагинације, и на тај начин непосредно помогао објашњавању оригиналности Љубишиног говора и аутентичности Љубишиног дјела:

„Уроњено у тоталитет народа, у струјање његовог крвотока, Љубишино дјело снажно репрезентује дух, језик, морал, филозофију и етичке специфичности нашег Југа. Оно зрачи дахом старих времена, патином архаике, архетипским набојем утканим у нашу етничку матрицу. У њему је један свијет и један простор куда је историја корачала тешким ходом – свијет и простор тадашње Црне Горе и Приморја, судбински постављени између највећих државних сила и њихових политичких комбинаторика. Фикционализација тог свијета и његовог историјског и географског контекста заправо је омогућила његово трајање у једној другој равни, очитовање дубљих истина о њему и доживљавање великих вриједности које је имао. Ликови Љубишиног књижевног свијета, као мало који у нашој цјелокупној литератури, успјело представљају виталност, даровитост и духовни потенцијал једне расе, али исто тако и њену непрактичност и ирационалност које западни свијет није никад разумио” (стр. 172–173).¹⁵

књиге: Мике Бал – *Наратологија* (чији изворни наслов гласи *Теорија наратологије*), Владимир Бити – *Интерес приповједног текста* (1987), Зоран Константиновић – *Интертекстуална компаратистика* (2002), као и три зборника – *Увод у наратологију* (1989), *Сувремена теорија приповиједања* (1992) и *Како укротити текст* (2006). Вриједна помена је и књига Павла Павличића *Књижевна генологија* (1983), као и три зборника посвећена савременој литературологији – *Теорија и историја књижевности (Опште претпоставке)* 1986, *Методолошка мисао у пресеку (Садашњи тренутак науке о књижевности)*, 1990. и *Књижевне теорије XX века* (2004).

¹⁵ Вуковић је свесрдно прихватио мишљење Мартина Хајдегера, саопштено у прилогу „Шумски путеви” (1950), у коме аутор расправља, у елиотовском маниру, о односу садашњости у прошлом и прошлости у садашњости, односно, у бартовском смислу, о претварању *Историје у Причу* или *Приче у Историју* у процесу који тече без престанка:

„Уметност је историјска; као таква, она је стваралачко чување истине у делу. Уметност се догађа као песништво. Она је завештање у троструком смислу, као даривање, оснивање и почетак. Као завештање, уметност је суштински историјска. То не значи само ово: уметност има историју у спољашњем смислу, да се у менама временâ и она јавља у много шта друго и при томе се мења и пролази и историји нуди своје различите изгледе, него је уметност историја у суштинском смислу, што у наведеном значењу заснива историју” (стр. 211).

Синтетички модел којим Вуковић демонстрира нововјековни „прилив знања” и богаћење стваралачког проседеа не само у сфери белетристике него и промишљања о њој, на нов начин приказује однос *поетике* (poesis) и *ноетике* (noesis) у науци о књижевности и науци о језику, јер се ради о аутору књига индикативно насловљених – *Иза граница могућег* (1979) и *Путеви стилистичке идеје* (2000), којима се на нов начин и новим аналитичким путевима могло продријети у скривене регионе приповједачеве психологије и филозофије стваралаштва, доводећи у релативно нов саоднос „спољни” (мислимо на *егзотопију* – бити изван ствари) и „унутрашњи профил” Љубишине наративне прозе (мислимо на *ендотопију* – бити у стварима). Откривањем нових премиса лингвистичког и, нарочито, интенционалног лука Љубишиног дјела, истовремено је омогућен много суптилнији приступ тумачењу и разумијевању осталих идеографских чворишта.

Једно од њих, које у науци о књижевности траје више од вијека и по, представља расправа о односу *предромантизма*, *романтизма* и *реализма*, односно расправа о припадности Љубишиног књижевног опуса једној од наведених стилских формација. Стилску формацију *предромантизам*, као замјену за претходну одредницу – *класицизам*, увео је у европску науку Пол ван Тигем, а у српску науку о књижевности Милорад Павић. Ради се и стилској формацији која се може ваљано примијенити на оне писце и дјела који једним дијелом припадају *проторомантизму* или *неразвијеном романтизму*. Кад год је у питању термин *прото*, може се тврдити да се ради о размеђи двију стилских формација (као примјер можемо навести *протореализам*, *неразвијени реализам*, или *романтични реализам*, као што чине Јоже Погачник и Франц Задравец у вишетомној *Историји словеначке књижевности*). У појединим националним наукама о књижевности предност је давана *романтизму* (у њемачкој, на примјер), а у неким *реализму* (у руској и совјетској, на примјер), при чему су додатну аргументацију црпили у паралелном постојању италијанског *веризма* и француског *натурализма*, које једни теоретичари сматрају стилским формацијама, док их други анализирају као стилске комплексе.

Замућивању проблема и стварању терминолошке збрке у расправи о периодизацији српске и хрватске књижевности у XIX вијеку увелико је допринио и сâм писац у аутобиографској и есејистичкој прози *Животопис* (1878). На сâмом крају, веома сугестивно, пи-

сац сумира субјективна и интерсубјективна искуства и сазнања на слједећи начин, у виду аутопоетичког коментара:

„Те приповјести омилиле с чистоће језика, с народнијех облика, и стога што су огледало народа нашега.

Иза познате борбе о српском језику, међу љубитељима *класицизма* и шљедбеницима *романтичне школе*, Љубишина су писма дала превагу овој пошљедњој, која ће најпослије и побиједити, као што је побиједила у театру, у сликарству и у свакој грани красног књижевства и умјетности код свију изображених народа, и као што је код нас побиједила у ‘Горском вијенцу’ над ‘Слободијадом’: у Радичевићу над Мушичкијем; у Милаковићу над Рајићем.

Тридесет и више причања ‘Вука Дојчевића’ што их је Љубиша прогласио у ‘Српској Зори’ навукле су пажњу филолога и љубимаца изворног језика. Етика и естетика владају у Љубишина писма, а неисцрпиво богатство народнијех изражаја и пучког краснорјечја показују да Љубиша није учио српског језика на реторици књига већ из устију народа нашега на југу, гдје је матица и ковница пучких умотворина” (књ. 3, стр. 206).¹⁶

Очевидно, интерференција *романтизма* и *реализма*, особито у годинама 1865–1875, које Душан Иванић метафорично назива „између”, довела је до нове збрке термина и до употребе различитих опредјељења, и то не само код оних који нијесу могли да користе временску дистанцу или „суд времена”, него и код оних који су их користили. Тако, на примјер, одређени аналитичари сврставају Љубишин књижевни опус у *романтизам* (Јован Скерлић, Драгиша Живковић, Антун Барац), други у тзв. *прелазну фазу*, под којом подразумевају интерференцију *романтизма* и *реализма* (Ђуза Радовић, Божидар Пејовић, Јоже Погачник и Душан Иванић), док су

¹⁶ У вриједној књизи *Облик и смисао* (Нови Сад, 1986), у одјељку „Пјеснички облици у српском и хрватском романтизму”, Светозар Петровић заступа мишљење да научни термини попут *романтизма* у нашој пракси прије припадају идеолошкој него књижевној или књижевнонаучној дискурзивној пракси:

„По свједочењу репертоара пјесничких облика – по карактеру оних опћих критерија које користимо, на овој равни, да бисмо закључили да ли је неко пјесништво романтичарско – наш се појам романтизма показује као појам у суштини идеолошки. Ако је тај закључак тачан, лакше бисмо могли да разумијемо бар дио оних огромних тешкоћа које у наше доба обично доживљавамо кад желимо да га искористимо као назив једног раздобља у историји књижевности” (стр. 287).

се трећи определијелили за *реализам* као стилску формацију, имајући у виду веома развијену теорију европског и јужнословенског реализма. Наведимо нека од мишљења критичара. Марко Цар Љубишин стваралачки поступак назива „здравим реализмом”, Ђуза Радовић „дубоким реализмом”, а Ново Вуковић „суровим реализмом”. Надаље, Душан Иванић и Јован Деретић Љубишино дјело сврставају у *фолклорни реализам*, док Радоје Радојевић у занимљиво конципираном прилогу тврди: „Романтичар само по неким спољним, формалним обиљежјима, Љубиша је реалист по суштини својега умјетничког поступка”. Не спорећи опонентима да се у Љубишином дјелу могу наћи елементи *романтизма*, али да су у свему доминантни елементи *реализма*, ми смо у поетолошкој монографији *Самописи и казалице Стефана Митрова Љубише* (Нови Сад, 2000) закључили да Љубишино дјело у највећој мјери припада *критичком реализму*, а у нешто смањеној мјери *фантастичном реализму*. У нашој науци о књижености није било довољно ријечи о свим специфичностима ове подврсте реализма, којом се он везује, посредно, за *магијски реализам* или *интегрални реализам*.¹⁷

Вредновањем и превредновањем свих резултата љубишологије у југословенском културном и књижевном простору без тешкоћа се могу убицирати они прилози који су с времена на вријеме саопштавали низове открића и усмјеравали књижевну анализу на нове путеве егзегезе (што теоретичари идеја називају „проширеном комуникацијом”), за разлику од већег броја оних који су се бавили сумирањем постојећег стања, завођењем на странпутице, док су најчешће парафразирали судове и мишљења и на тај начин доприносили стагнацији или опадању интересовања за Љубишино дјело (што теоретичари идеја називају „суженом комуникацијом”). У првом случају ради се о покушајима да се књижевнаучне конвенције замијене инвенцијама (репрезенти су Љ. Недић, И. Секулић, Н.

¹⁷ У „Зборнику Матице српске за књижевност и језик” Драгиша Живковић објављује два запажена прилога: „Српска књижевност у доба романтизма” (бр. 2/1980) и „Епоха реализма у српској књижевности” (бр. 3/1980), веома употребљива у љубишологији. Њима се могу придружити и два ранија, такође веома занимљива Живковићева рада: „Гогољевско-хајнеовска новелистика у доба Омладине српске” (1968) и „Народна фантастика у ткиву српске уметничке приповетке”, будући да је њима увелико разуђена дотадашња расправа о српској сеоској реалистичкој приповијести и њеном односу према фолклорном реализму. Видјети књиге М. Најдановића *Сеоска реалистичка приповетка у српској књижевности XIX века* (1968) и М. Јеврића *Проучавање српског реализма* (2011).

Вуковић, Р. Радојевић и други), док се у другом случају ради о свјесно или несвјесно почињеним грешкама (репрезенти су С. Кастропели, И. Милчетић и, нарочито, Ј. Скерлић). Они су, по правилу, *инсистирали* на ирелевантним детаљима и погрешним оцјенама (када је ријеч о преузимању детаља из Манцонијевих *Вјереника* или из списа Томаса Маколија), *инсистирајући* на „етичком дидактизму” или „етичком романтизму” и сл. При томе су испуштали оно што је најбитније за сваку врсту наратолошке и генолошке расправе – „сложену једноставност наративне структуре”, припадност Левантинској причи, односно ареалу медитеранске културе, „латентну аутентичност”, „вишак значења”, „флуидност поетских идеја”, „генерирање књижевног текста” и неисцрпну „језичку фантазију”, коју је користио Љубиша као „скривену ризницу језика”.¹⁸

На крају, а могло је и на почетку, прилика је да укажемо на једно од најзначајнијих идеографских чворишта у Љубишиној наративној прози. Ради се о континуираној и досљедно исказиваној пишевој потреби да демонстрира стваралачку самосвијест и критичку свијест у све три равни: *дијахроној* (историјској), *синхроној* (умјетничкој) и *историјској актуелизацији*, која представља очигледну кореспонденцију дијахроне и синхроне равни, што би се, условно дабоме, могло изједначити са тријадом: теза – антитеза – синтеза. Човјек је временит по својој природи, у дијахроној равни, он је веома критички настројен према реалности (у синхроној равни), али је свој стваралачки потенцијал спреман да искаже тек у трећој равни – *историјској актуелизацији*, коју је предложио Ханс Роберт Јаус. Тако су у једну тачку спојене све „силнице” егзистенцијалног и вербалног енергизма. У свим сферама материјалне културе (од историје до политике, од антропологије до етнологије, од естетике до поетике и критике). На тај начин се представља као ватрени заговорник не само интегралне животне визије него и интегралне ствара-

¹⁸ Митолог и фолклорист Јелазар М. Мелетински у књизи *Увод у историјску поетику епа и романа* (Москва, 1986) пише о непоузданости понуђених аналитичких модела, јер се из основа промијенио однос продукционог и рецептивног модела: „Историзам сам по себи јесте фундаментални принцип у приступу хуманистичким наукама, али историјска поетика се не своди на непосредну примену тог принципа, а историјски принцип проучавања књижевности не подудара се буквално са историјском поетиком” (стр. 5). Упутно је видјети и друге књиге Ј. М. Мелетинског – *Поетика мита* (Москва, 1976) и *Историјска поетика новеле* (Москва, 1990).

лачке визије, а у њеним оквирима и много доцније дефинисаног *интегралног реализма*. На сâмом крају XIV причања „Некому тону плута, а неком плутају олова” Љубиша исказује лични став:

„...хотио бих да се изнесу на видјелу дивни огледи нашијег јунака, мудараца, књижевника, женскијег глава, што су служили части и имену срцем, памећу, поуком, а прегорели отаџбини живот, имуће, пород и мир. Хтио бих да се, според тију врлина, гдјегдје ошибну пороци нашега пука, највише освета сутука, предрасуде, клетва и кунидба, како би се огледао у првијем, а помрзио на потоње; и то све да се исприча просто, наравно, у народној одјећи, без натеге и грубоће, гдјегдје људском шалом, а вазда, да ти се мили чути; јер људи нијесу ни анђели ни дјаволи него људи, пригнути час добру, час злу, како их нагони ћуд, невоља, пригода и хрђава дружба. Тако би се здружила недружина: корист и забава, поука и шала; а намирила вечерња дангуба обилатом жњетвом дивнијех примјера” (књ. 2, стр. 127).¹⁹

У цјелокупној Љубишиној идеографији, очигледно, сумњи не подлијежу само људско *стваралаштво* и појединачни стваралачки *чин*, јер „Његош у прози” истински представља индивидуалну и националну дјелатну филозофију, а заговорник је древне грчке мудрости да је исто – *Чинити и бити!* Но, и тада се стваралац и чинилац сматрају више дужницима него заслужницима (од искона до кона). У том смислу вишестрано је примјењива иницијантна Љуби-

¹⁹ Пажљивим ишчитавањем Љубишиног *Животописа* (1878) као аманетног текста увјерили смо се да је он писан у виду полемике са познатим опонентима (*neikos*), потом у виду полемике са непознатим опонентима (*diatriba*), да је у њему посебна пажња поклоњена *похвалном говору* (*Laudare quod honestum*), а само ради одржавања равнотеже и *покудном говору* (*Vituperare quod turpe*). Тиме је, на непосредан начин, Љубиша допринио развоју *полемике* као књижевнаучне врсте, уз напомену да ће овај жанр процвјетати тек у XX вијеку. Колико је овај допринос важан на прикладан начин показује љубишологија, најприје полемиком Адолфа Вебера и Стијепана Кастрепелија, а доцније и полемикама Марка Цара и Велимира Живојиновића са Јованом Скерлићем.

Истовјетну судбину доживио је и „народни пјесник” Алекса Шантић у дуго и жестоко вођеним полемикама Марка Цара и Богдана Поповића, потом Васа Стајића и Владимира Ћоровића, као и у полемици Исидоре Секулић и Пера Слијепчевића. На разнообразност наведених полемика указали смо у студији „Пolemика као вид кристализације књижевне критике (О Шантићевом дјелу и дару)”, објављеној у књизи *Стварање и сазнање* (Нови Сад, 2006, стр. 161–187).

шина филозофска апофтегма, која у *Животопису* има улогу звучног финала или подвученог мјеста живота.²⁰

*Оно што један вијек сматра утопијом,
у другој постане сељачка истина.*

Radomir V. IVANOVIĆ

LITERARY-SCIENTIFIC MONOGRAPHS ABOUT
THE WORK OF STEFAN MITROV LJUBIŠA

Summary

After fourteen and a half decades of the existence of „Ljubišology” as a discipline of the science on literature (1867–2011), the author of this essay has strived to summarize in brief the achievements of *monographs* in the field of science on literature (those of T. S. Vilovski, B. Pejović, N. Vuković, R. Rotković i D. Pejanović), then the science of language (M. Jovanović, M. Tepavčević and L. I. Razdobudko-Čović), as well as dozens of prominent *discussions* from the last few decades (of Đ. Kerbler, M. Nikčević, I. T. Kaluderović and V. Cerović). The first part of the paper – „The problems of literary-scientific terminology and typology” is dealing with the applied, and the second one – „Ideographic nodes as a challenge to the science of literature”, with the theoretical plane of discussion.

Keywords: critics, history, theory, aesthetics, ethics, poetics, philosophy, psychology, art

²⁰ На употребу поетског говора С. М. Љубише у виду апофтегми сентенци и гнома упућује пишчев биограф и савременик Т. С. Виловски издвајајући из обила усмених исказа слједећи пишчев *credo*, посвећен реалистичком посматрању и закључивању: „Ко прича, треба да је и сâм видио и осећао оно о чему пише; треба да познаје човечију душу; треба оштрим оком да посматра све око себе и треба пре свега да познаје свој народ и свој језик” (стр. 54). Овакво становиште упућује на запажање Слободана Јовановића о Вуку Стефановићу Караџићу: „Лако је бележити оно што се види, али је тешко видети оно што вреди да се забележи”.